

դուն պահանջածը հասարակօրէն անհրաւ է : Այսպէս մը դիւրաւ չքակուիր , կը բարկանայ . բանալիք մը շուտով չքանար , յիշողը կը կոխէ . ոտքը բարին կուգայ , բարը կը վերցընէ գետինը կը զարնէ . ձին աղէկ չքալէր՝ կ'անիծէ . վերջապէս կ'ուզէ որ անգգայ ու անբան արարածներն ալ ամէն բանի մէջ իրեն հնազանդին ու զինքը յարգեն : Յանկարծ ուրիշ մը իր մէկ ձախորդութեանը պատճառ ըլլայ , որչափ ալ չգիտնալով ու անմեղութեամբ եղած ըլլայ՝ օգուտ չունի , կ'ուզէ որ մարգարէ ըլլար , գիտնար գուշակեր անկարծելի բաներն ալ : Այնքը սահեցաւ ընկաւ , ձեռքի գաւաթն ալ կոտրեցաւ , խելքդ ո՞ր է կ'ըսէ , չմտածես որ ինչալու ըլլաս՝ գաւաթը կը կոտրի . կարծես թէ ան խեղճը իր ինչալը կ'ուզէր , կամ թէ գաւաթը անոր ոսկորներէն աւելի պատուական ըլլար : Խելացի մարդու մը ասկէց մեծ անարդութիւն ի՞նչ կրնայ ըլլալ . որչափ ալ կերպարանքը այլանդակած չըլլայ , աս այլանդակ մտածութիւնները հերիք են զինքը անբանի նման ընելու :

Բարկացողը օր ունի որ որչափ ալ հեզութեամբ վարուիս հետը՝ անօգուտ է , պէտք է որ ինչպէս գազանի մը քով մօտենալու համար կը դիտես՝ ատէ՛նն է թէ չէ մօտենալու , ասանկ ընես իրեն հետն ալ . անանկ ատեն քովը չմօտենալէն ուրիշ ճար չկայ . խօսիս՝ կը բարկանայ . չխօսիս՝ դարձեալ կը բարկանայ . իսկ թէ որ չուզածը խօսիս , կը կատղի . ըսենք թէ իրաւունք ալ ունենայ բարկանալու , ի՞նչ կը վաստակի բարկանալովը , բայց եթէ ուրիշէն քաշած փնասուցը վրայ՝ փնաս մ'ալ ինքն իրեն կ'աւելցընէ : Բարկութեան մէջ խիստ քիչ խօսք կամ գործք կը պատահի որ ետքը մարդս չզղջայ վրան . անոր համար իմաստուն մարդիկ բարկութեան մէջ ոչ կը խօսին , և ոչ կը գործեն , մինչև որ բարկութիւնն չանցնի : Իմաստունին մէկը իր ծառային վրայ բարկացած ըլլալով՝ ըսաւ . Վնաս գոհ եղիր որ բարկութիւնս ելած է , թէ չէ հի-

մայ զքեզ կը պատժէի : Այն ուրիշն ալ իր ծառային վրայ պատժոյ արժանի գործք մը տեսնալով , քովի եղած բարեկամին՝ Միկայ դու պատժէ , ես բարկացած եմ , ըսաւ ու թողուց գնաց : Սոկրատին բարկանալուն նշանը՝ իր ձայնը ցածցընէն էր . իմաստուն մարդիկ շատ անգամ բարկութեան ատեն թէ որ խօսք մըն ալ ըսելու ըլլան՝ զուարճախօսութեան կը դարձընեն . Սոկրատ օր մը յանկարծ ճամբու մէջ մէկէ մը ապտակ ուտելով՝ ըսաւ . Միսոս որ մարդս չգիտեր թէ ո՞ր օր երեսը դիմակ անցուցած դուրս ելլէ տնէն : Արեմիստոկլէս ալ երբոր ժողովքի մէջ Յունաստանի ազատութեանը վրայ վիճաբանութիւն կ'ընէր , ու հակառակ կարծիք ունեցողներուն մէկը գաւազանով զլխուն զարկաւ , աս իմաստուն խօսքը զուրցեց . Օտարկ , բայց խօսքիս մտիկ դիր :

*

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԱԼԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Այս առաջ քանի մը հաստուածով երկրիս սկզբնական վիճակին փոփոխմանցը վրայ եղած հաւանական կարծիքով մը հարեանցի խօսելէն վերջը , կ'ուզենք երկրիս վրայ մարդկան բնակութեան և անոնց նոր նոր իրարու ծանօթութեան , որ է աշխարհագրական պատմութեան՝ համառօտ տեղեկութիւններ ալ տալ կարգաւ ցուցընելով թէ աշխարհքիս սկզբանէն մինչև հիմայ ի՞նչ յառաջադիմութիւն եղած է աշխարհագրական գիտութեան , և թէ երբեք ճամբորդութեամբ ու նաւարկութեամբ նոր երկիրներ , նոր բնակիչներ , նոր սովորութիւններ , նոր արարածներ ճանցուեր են : Այն օր առջի բերան երբեմն չոր պատմական յիշատակներ կը հարկադրինք յիշելու , զուարճալի գիպուածներ ալ չեն պակսիր դալու :

ՅՕԴՈՒԱԾ Ա.

Հրէից աշխարհագրութեանը վրայ :

Ընդհանուրապէս պատմութեան սկիզբը կը սեպուի ջրհեղեղէն վերջը ազգաց բաժանմանէն՝ Երայ ատեն կամ իրմէ ետեւ . և այն ատենի աշխարհագրութեանը վրայօք միայն սուրբ գրոց մէջ ճշմարիտ յիշատակութիւն մը կը գտնանք . անոր համար նախ և առաջ Հրէից ճանցած աշխարհագրութեանը վրայ կը խօսինք , թողլով ուրիշ տեղ քննելու այն աւանդութիւնները որ կը պատմեն Երայ բնակութիւնը յԱփսի և 'ի Եփրատի և Եփրատի մէջ որդւոյն Տարօնոյ կողմը երթալը , Երայ ըրած երկրիս բաժանմունքը իր իրեք որդւոցը , և այլն :

Երայ աշխարհագրութեանը և լեզուաց խառնակէլէն վերջը՝ կը սկսի մարդկան ցրուիլը և ազգաց մեծ բաժանմունքը : Սեմայ սերունդքը որոնք մեծ մասամբ հովուական կեանք կ'անցընէին՝ Եփրատ գետին եզերքէն մինչև Սիքերակաւնի ծովուն եզերքը բռնեցին : Սեմայ որդւոցմէ Երայը Երայացւոց թագաւորութիւնը հաստատեց որ հիմայ Վիւրտիստանի ու Երազ արապիի մէջ կ'իյնայ , որուն գլխաւոր քաղաքն էր Երայի : Երայի որդին Սուր Երայեստանցւոց թագաւորութիւնը հաստատեց , ասոր մէկ մասն ալ հիմակուան Վիւրտիստանի մէջ կ'իյնայ : Երայի որդիք երրորդ որդիէն՝ Վաղդէացիք Հրէայք , և Երայի զանազան ցեղերը առաջ եկան :

Յաբեթայ սերունդքն ալ Սիւր աւրեւմտեան մասը մինչև Սիւր կողմն բնակեցան , և Երայ ալ անցան ծաւալեցան : Յաբեթայ անդրանիկ որդիէն որ է Վամեր՝ ըստ ոմանց առաջ եկած են Սիւր քանի մը հիւսիսաբնակները , և Սիւրաց ազգը որ են հին Վաղդիացիք : Յաբեթայ Սաղա որդիէն ալ Սեղք կամ Սաղք : Սուրաց նախահայրն ալ կը սեպուի Յաբեթի Յաւան որդին :

Սաղովքէն եղան Սիւրացիք՝ : Վաւայ որդիքն էին , Վաւ , Սեմաթ , Փուգ ու Վանան . Վաւայ ինչաւ Երայի հարաւային արեւմտեան մասը , Սեմաթայ Երայի , Փուգայ Սիւրի որ է հիմակուան Սիւրիէն Սիւրիքերակաւնի եզերքը , Երայի մինչև Սիւրացեան Սիւրիէն ու Երայիստանի երկիրը : Իսկ Վանանու սերունդքն ալ Սաղեստինու ու Սիւրաց երկիրը բնակեցան : Վաւայ որդիքն ինչպէս որ Սիւրիստանի գրքերէն ալ կ'երևայ՝ ուրիշներէն աւելի վաճառականութեան ու քաղաքականութեան ետեւ ըլլալով ծաղկած էին . մանաւանդ Սիւրիէնցիք որ Վանանու ցեղէն էին՝ վաճառականութեան պատճառաւ հեռու տեղուանք ալ նաւարկելով մեծ անուն հանեցին վարպետ նաւարկութեան մէջ . Երայիստանի , Սաղեստինու վաճառականութիւնը բոլոր իրենց ձեռքն էր : Եւ ինչպէս սուրբ գրքն ալ կը վկայէ , իրենք էին Սիւրիստանի նաւերուն առաջնորդը և իրենք կը սեպուին Սիւրիստանի անբաւ հարստութեանը պատճառ : Եւ իմաստուն թագաւորը սկսաւ նաւեր ղրկել 'ի Երայի և 'ի Սիւրի և անբաւ հարստութիւն բերել 'ի Հրէաստան : Երայի հազրաց մէջ շատ զանազան կարծիքներ կան աս երկու տեղերուն վրայօք : Սիւրիստանի համար՝ ուսկից Սիւրիստանի նաւատորմից Վիւրտիստանի թագաւորին ղրկած վարպետ նաւորդներովը կ'երթային ոսկի և ազնիւ վաճառքներ բերելու , ոմանք Սիւրիէն աւրեւմտեան ծովեզերքն է կ'ըսեն , ոմանք ալ կամ Հնդկաստան և կամ Սիւրիստան կողմն կը սեպեն . մեր Երայիցեան Վաւիստան վարդապետը կը ցուցնէ՝ թէ

1 Աս հին նահապետաց և իրենց ցեղերուն ցրուիլը և երկրիս բաժանմունքը՝ շատ տարակոյսներ և խնդիրքներ հաներ է . մենք հոս տեղս միայն Հրէից ստոյգ ծանօթութիւնները յիշելով չուզէք քննել , և ոչ մէկիկ մէկիկ Երայի իրեք որդւոցը որդիքներուն բռնած ճամբաները և բնակած աշխարհները յիշել , որ զատ բանասիրական իշխանութիւն մը նիւթ է :

Հայաստանի Սպեր գաւառն է , ուր ծովով ուրիշ կողմեր պտրտելէն ետե կու գային՝ փայտ , ոսկի և գոհարներ առնելու : Երայկէս (Թարսիսի համար ուսկից Սողոմոնի նաւատորմիղը տարուէ տարի ոսկի արծաթ , փղոսկր , կապիկներ ու սիրամարգներ՝ կը բերէր : Եւ յայտնի էր որ (Թարսիսը , Արիկիոյ (Թարսուս կամ Տարսոն քաղաքը չէր , որովհետեւ աս (Թարսիսը կարմիր ծովէն կ'երթային , և բերած վաճառքներէն ալ կ'իմացուի որ Հնդկաստանու մէջ տեղ մը պիտի ըլլայ , որովհետեւ կապիկ ու սիրամարգ Հնդկաստանի կենդանիներ են ու Արիկիոյ կլիմային տակ չեն գտնուիր : Եղան ոմանք ալ որ (Թարսիս բառը Փիւնիկեցւոց լեզուով ընդհանուր ծով կը նշանակէ ըսին . բայց այս ալ անստոյգ և անհաւանական բան է երբոր սուրբ գրոց մէջ կը զրուցէ թէ (Թարսիս երթալու գալու համար իրեք տարի կը քշէր ճամբորդութիւնը . որով ըսել է թէ հեռաւոր երկիր էր . անոր համար աւելի հաւանական է ոմանց ըսածը թէ (Թարսիս բառը Սանսքրիթի լեզուով արծաթի երկիր կը նշանակէ՝ և Փիւնիկեցիք անոնց հետ վաճառակաւութիւն ընելով նոյն բառը Հնդկաստանցւոց Սանսքրիթի լեզուէն առեր և իրենց լեզուին մէջ ալ նոյն անուամբ այն երկիրը անուանէր են , սուրբ գիրքն ալ Փիւնիկեցւոցմէ առնելով զայն նոյն պէս կ'անուանէ :

Եւս տեղեկութիւններէն ու անուններէն կը տեսնանք որ Հրէայք իրենց վաճառականութեանը սլատառաւ հարաւային կողմէն մինչև Հնդկաստան գացեր էին , բայց հիւսիսային կողմին քիչ տեղեկութիւն ունէին . Սողոմոնէն վերջն ալ շատ ատեն չանցաւ , դադրեցան (Թարսիսայ ճամբորդութենէն ալ :

Հիւսիսային կողմը Կովկաս լեռներէն վեր տեղեկութիւն չունէին , և նոյն երկիրները Երեմիայ մարգարէն իբրեւ երկրիս ծայրերը կը յիշէ : Երայկէս ալ

առջի Հրէաները Եւրոպայի մասին մէջ հազիւ թէ Յունաստանին վրայ տեղեկութիւն ունէին :

Եւս քաղաքական տեղեկութիւններէն զատ՝ ուսումնական քանի մը տեղեկութիւններ ալ ունէին աշխարհագրութեան վերաբերեալ , որոնց պակսութենէն կը տեսնուի որ շատ ետե էին նոյն ուսման մէջ :

Հ . Գ . Մ

ՊԼՏՄՈՒԹԻՒՆ

Կարողութիւն :

ԿՈՒՍԴԱԽՈՍՍՍՍՍ ազայէնետքը՝ ուետաց մէջ անուանի թագաւոր ու մեծ տիեզերակալ իշխան կրնայ սեպուիլ Կարողութիւն հաշակաւոր թագաւոր որ Կարողութիւն որդին է ու 1682^{ին} Սթոքոլմ քաղաքը ծնած :

Տղայութեան ատենէն ալ մեծ սէր ու յարմարութիւն կը ցուցնէր Կարողութիւն զինուորական ու պատերազմի հրահանգաց : Տասնութը տարուան եղած ատենը իմանալով որ թագաւորաց մէջ ծածուկ դաշնակցութիւն մը կայ , ու Տանիմարայի Փրեզերիկոս Դ թագաւորը , Սաքսոնիայի () գոստոս կայսր ընտրելով՝ որ Լեհաց թագաւորն էր , և մեծն Պետրոս՝ Շուէտը մէջերնին բաժնել կը մտածեն , անոնց դէմ պատերազմի ելլելու սլատրաստութիւն տեսնել սկսաւ . ետքը մէկէն նաւատորմիղն առաւ ու Քոփենհագն Տանիմարայի թագաւորանիստ քաղաքը պաշարելով , Փրեզերիկոսը ստիպեց որ հաշտութիւն ուզէ : Ենկէ Լիւնիս անցաւ , ուր Ուուք մտեր՝ և անապատ դարձուցած էին . Կարողութիւն իր 8000 փորձ ու ընտիր զօրացը զլուխ կենալով , Ուուսաց 80,000^ե բանակին դէմ պատերազմի պատրաստուեցաւ . յաղթեց անոնց ու ցիրեցան ըրաւ : Ետքը () գոստոս կայսր ընտրին դէմ դարձուց զէնքը , ու նոյնպէս անոր ալ յաղթելով